

▣ Suuntaukset kirjallisuudessa:
Teoreettisia huomioita

—

Saija Isomaa

K

lassillisuus, romantiikka, realismi j. n. e. ovat kaikki laajojen yleistysten tuloksia. Puhuttaessa esim. romanttisista vuosikymmenistä on ollut pakko jättää huomioonottamatta summittain yksityisiä kirjailijoita ja piirteitä ja tehostaa toisia. Kun nimitysten käyttelijä sitten unohtaa, kuinka laajan ja minkäläatuisen yleistyksen tietä se on saavutettu, ei harhaiskuja voida välttää. (Anttila 1926, 3.)

Näin kirjoittaa kirjallisuudentutkija Aarne Anttila esipuheessaan tutkimukseensa *Johdatus uudenajan kirjallisuuden valtavirtauksiin* (1926), jossa hän kartoittaa eurooppalaisen ja suomalaisen kirjallisuuden suuntauksia renessanssista ensimmäiseen maailmansotaan. Anttila ei ollut ensimmäinen pohjoismainen tutkija, joka tarkasteli kirjallisuushistoriaa juuri ”virtausten” näkökulmasta. Tanskalainen Georg Brandes oli julkaissut jo vuosina 1872–1890 moniosaisen kirjallisuushistoriansa *Hovedstrømninger i det 19. Aarhundredes Litteratur*, jonka ensimmäisen osan suomennos ilmestyi vuonna 1887. Anttila ei myöskään jäänyt viimeiseksi aihepiirin tutkijaksi, sillä suuntauksia tutkitaan edelleen: esimerkiksi modernismista, postmodernismista ja metamodernismista on julkaistu runsaasti viime vuosina, ja monilla muillakin ”ismeillä” on tutkijansa. Katsaus tutkimukseen paljastaa, että ismit saatetaan ymmärtää tyyl- tai taidesuuntauksen lisäksi myös esimerkiksi periodina, periodityylinä, epistemologiana tai kulttuurisena tilana. Toisinaan puhutaan myös kirjallisista liikkeistä. Käsitteitä käytetään kuitenkin eri lähtökohdista, eikä suuntausten tutkimuksessa ole samankaltaisia tutkimusta ohjaavia yleisteorioita kuin esimerkiksi lajiteorian lajitutkimuksessa, vaikka suuntauksien muistuttavat lajeja kirjallisen piirrepertoaarin suhteen. Ismi-termit eivät myöskään ole rajautuneet taiteentutkimukseen, vaan erityisesti postmodernismista keskustellaan muillakin tieteenaloilla, kuten kulttuurihistoriassa ja -sosiologiassa.

Perhedyn artikkelissani¹ käsittekkentään ja tarkastelen nykytutkimuksen tapoja puhua historiallisista ismeistä, joita kutsun selvyiden vuoksi suuntauksiksi. Lähestyn aihetta teoreettisesti ja historiallisen poetiikan näkökulmasta, eli olen kiinnostunut yhtäältä suuntauksen käsitteen teoreettisesta tarkastelusta ja toisaalta suuntausten ilmenemisestä kirjallisuudessa. Tarkasteluni nousee havainnosta, että romantiikan, naturalismin ja modernismin kaltaiset suuntauksien ovat edelleen nykytutkimuksessa keskeinen kirjallisuuden jäsentämisen tapa ja tutkimuskohde, mutta niistä on vaikea löytää metatason keskustelua 2000-luvulta: tutkimukset keskittyvät pääasiassa historiallisiin ilmiöihin ja yleinen teoriakeskustelu on jäänyt vähäiseksi. 1900-luvun tutkimuksista voi löytyä valaisevia huomioita aiheesta, mutta tutkimusparadigmojen muutosten takia uudempien ja vanhempien näkemysten yhteensopivuutta on arvioitava kriittisesti.²

Teoriakeskustelun puute vaikeuttaa esimerkiksi kirjallisuushistoriankirjoitusta, joka joutuu erittelemään hyvinkin erityyppisiä historiallisia suuntauksia

ilman teorian tukea. Suuntauksen käsitteen tutkiminen ja historiallisten suuntausten vertailu ovat tapoja vastata tutkimusaukkoon ja täsmentää käsitteitä tutkimuksen tarpeisiin.

Artikkelini lähtee liikkeelle kahdesta 2000-luvun tutkimuksesta löytämästäni yleisestä suuntauksen määritelmästä tai luonnehdinnasta.³ Tarkastelen ja kommentoin Celena Kuschin (2016) ja Chris Semanskyn (2009) näkemyksiä eritelläkseni nykytutkimuksen tapoja ymmärtää suuntaukset. Yleistä teoriakeskustelua on vaikea löytää, mutta nähdäkseni Kuschin ja Semanskyn näkemysten kriittisen erittelyn kautta on mahdollista tunnistaa keskeisiä kysymyksiä ja ajattelutapoja. Erotan taiteelliset ohjelmat poliittisista, uskonnollisista, filosofisista ja yhteiskunnallisista ohjelmista, jotka saavat ilmaisuja taiteessa. Väitän, että yksi keskeisistä suuntauksista koskevista kysymyksistä on, ymmärretäänkö ne kontekstuaalisina vai tekstuaalisina ilmiöinä vai näiden yhdistelmänä. Väitän myös, että suuntaukset eivät ole keskenään yhteismitallisia, mikä vaikeuttaa osaltaan käsitteen määrittelyä. Sivuan myös lyhyesti muilla tieteenaloilla käytyä keskustelua postmodernismista epistemologisena tai kulttuurisena tilana. Tarkastelen, miten suuntaukset voi ymmärtää historiallisen poetiikan näkökulmasta. Nähdäkseni suuntauksen käsitettä on vaikea määrittellä, koska käsitteen piiriin liitetty historiallinen ilmiökenttä on niin moninainen.

Määrittelemätön peruskäsite?

Suuntauksen käsitteelle on sen yleisyyteen nähden yllättävän vaikea löytää määritelmää. Edes kirjallisuustieteen hakuteokset eivät määrittele sitä, vaikka tieteenalan termien määrittely on niiden perustehtävä. Esimerkiksi Yrjö Hosiaislouman *Kirjallisuuden sanakirja* (2003) esittää naturalismin olevan ”suuntaus” ja viittaa siihen myös ”virtaus”-termillä, mutta ei tarjoa kummastakaan määritelmää tai erillistä hakusana-artikkelia. Modernismista puhutaan ”tyylisuuntauksena”, mutta sitäkään ei määritellä. (Mt., 592, 625, 627.) Sama pätee *Tieteen termipankkiin*, joka käyttää kirjallisuudentutkimuksen alalla suuntaus- tai virtaus-termejä esimerkiksi määritellessään naturalismia ja absurdismia mutta jättää termit määrittelemättä (Tieteen termipankki, katsottu 21.12.2023). Termejä siis käytetään kirjallisuuden ilmiöiden luokitteluun mutta niiden merkitystä eli käsitteellistä sisältöä ei täsmennetä. Ilmiö on kansainvälinen, sillä monet arvostetut ulkomaiset kirjallisuustieteen hakuteokset käyttävät termiä *movement* rutiininomaisesti mutta jättävät sen määrittelemättä.⁴ Edes poetiikan käsitteiden johtava hakuteos, Roland Greenen ja muiden toimittama yli 1600-sivuinen *The Princeton Encyclopedia of Poetry and Poetics* (2012), ei tarjoa termistä hakusana-artikkelia tai määrittele sitä esipuheessa, vaikka periodit, koulukunnat ja suuntaukset muodostavat yhden sen viidestä poetiikan luokittelun peruskategorioista (ks. Greene ja muut [toim.] 2012, viii).

Peruskäsitteen määrittelemättömyys ei ole mitenkään tavatonta tieteessä. Tieteenaloilla on tyypillisesti peruskäsitteitä, joita ei erikseen määritellä, koska niiden merkityksen ajatellaan olevan vakiintunut ja itsestään selvä. Toisinaan on kuitenkin havahduttu siihen, että jokin käsite onkin merkitykseltään epäselvä tai monimerkityksinen (ks. esim. Altmann 2008). Eräs ratkaisu on aika-aikeutumisen käsitteanalyysi, jossa kartoitetaan ja arvioidaan kriittisesti termin käyttötapoja ja pyritään selvittämään, käytetäänkö termiä eri yhteyksissä samassa merkityksessä eli samana käsitteenä. Myös suuntaus-termiä voi lähestyä tutkimalla teoriakeskustelua ja termin käyttötapoja, jotta sen merkityskenttä täsmentyy.

Suuntaus kirjallisuustieteessä: taiteellisen ohjelman luonut kirjailijaryhmä?

Celena Kusch on määritellyt suuntauksen (*movement*) käsitettä teoksessaan *Literary Analysis: The Basics* (2016), jota tarjotaan lukijalle johdatusteoksena 2000-luvun kirjallisuusanalyysiin. Kusch käsittelee ensin kirjallisuuden periodit useamman vuosikymmenen tai -sadan mittaisina ajanjaksoina, joihin kontekstoimalla hahmotetaan teosten tapoja käsitellä ja ilmentää aikakautensa kysymyksiä. Suuntaus on puolestaan pienempi kirjailijayhteisön kollektiivisesti luoma kirjallinen trendi. Kusch vertaa suuntausta poliittiseen ja aktivistiliikkeeseen, joilla on julkilausutut päämäärät ja yksi tai useampi johtaja. Niistä poiketen kirjallisen suuntauksen päämäärät koskevat kuitenkin kirjallisuuden merkitystä, tarkoitusta ja muotoja. Kuschin mukaan osa suuntauksista, kuten romantiikka, laajenevat kattamaan koko periodin, kun taas toiset, esimerkiksi Dada ja Black Arts Movement, rajautuvat tietyille kirjailijoiden alaryhmälle, jolla on julkilausutut päämäärät ja metodit. Tällaiset suuntaukset luovat kulttuurisia instituutioita, jotka tukevat tiettyjä kirjailijoita ja jättävät toiset huomiotta. Kuschin mukaan tieto tekstin suhteesta suuntaukseen voi olla tulkintaa rikastavaa kontekstuaalista tietoa. (Ks. Kusch 2016, 59, 73–74.)

Kuschin jäsenyyksessä on lievää ristiriitaisuutta, sillä hän määrittää romantiikan suuntaukseksi ja periodiksi. Hänen tekemänsä eronteko poliittisen ja kirjallisen liikkeen välillä on kuitenkin lähtökohtaisesti tärkeä ja kehiteltävissä eteenpäin. Poliittisiin, yhteiskunnallisiin, filosofisiin, elämäntutkimuksellisiin ja elämäntapaliikkeisiin kytkeytyvät kirjailijat ovat näet historian saatossa julkaisseet aatettaan havainnollistavaa kirjallisuutta, ja monenlaiset tiettyä elämän- tai ajattelutapaa ja arvoja ilmentävät teokset voi laskea kategoriaan. Kusch kelpuuttaa kirjallisuuden suuntauksiksi kuitenkin vain liikkeet, joilla on erityinen *kirjallisuuden* merkitystä, tarkoitusta ja muotoa koskeva ohjelma. Kirjallisuutta ei-kirjallisen liikkeen päämääriin hyödyntävä liike ei siis muodosta kuschilaisittain katsoen suuntausta, ellei sillä ole julkilausuttuja kirjallisia pää-

määriä. Jos ohjelmanjulistus tai muu vastaava julkilausuma siis olisi, suunnassa voisi katsoa yhdistyvän yhteiskunnallinen ja kirjallinen liike.

Käytännössä erontekoa ei ole tehty näin kategorisesti. Esimerkiksi barokilla ja valistuksella ei ole yhtä selkeitä ohjelmanjulistuksia kuin monilla myöhemmillä suuntauksilla, mutta esimerkiksi Hannu K. Riikonen (1999, 64) on nähnyt barokin Suomen kirjallisuuden tyyli-suuntauksena. Jotkut hakuteokset puolestaan pitävät valistusta suuntauksena (esim. Milne [toim.] 2009), toiset eivät pidä (esim. Greene ja muut [toim.] 2012). Nähdäkseni julkilausuttujen päämäärien asettaminen taiteen suuntauksen ehdoksi on sikäli epähistoriallinen kriteeri historialliseen tutkimukseen, että niiden konkreettisin ilmentymä eli kirjalliset manifestit ovat tietyille aikakausille tyyppillinen ilmiö. Taiteen suuntauksen aseman kieltäminen taiteiden ja arkkitehtuurin kentän läpäisseeltä barokilta julkilausutun ohjelman puuttumisen perusteella olisi teoriavetoinen ratkaisu ja loisi tarpeen löytää barokille uusi kategorisointi.

Järjestäytyneen kirjailijaryhmän painotusta voi puolestaan kritisoida huomauttamalla, että osa vakiintuneista historiallisista suuntauksista on sen kriitikoiden tai myöhemmän tutkimuksen nimeämiä, eivätkä sen kirjailijat itse välttämättä kokeneet muodostavansa ryhmää. Lisäksi kirjailijaryhmän reper-toaari on voinut levitä sen luoneen ryhmän ulkopuolelle, mikä on tyyppillisesti ollut edellytys esimerkiksi suuntausten kansainvälistymiselle. Kusch kuvaakin kriteereillään pikemminkin kirjailijaryhmää kuin suuntausta siinä mielessä kuin käsitettä on käytetty suomalaisessa kirjallisuudentutkimuksessa. Suomen kirjallisuushistoriassa esimerkiksi 1920-luvun Tulenkantajat sopivat Kuschin malliin, koska heillä oli johtajia (Olavi Paavolainen ja Erkki Vala), institutionaalisia rakenteita, kuten *Tulenkantajat*-albumi ja -aikakauslehti, sekä ohjelmanju-listuksina pidettyjä tekstejä. Väljän ryhmän tuotannosta on kuitenkin löydetty useita suuntauksia ekspressionismista futurismiin, eikä se sikäli edusta yhtä suuntausta – kirjailijaryhmä ja suuntaus eivät aina lankea yksiin. Esimerkiksi 1800-luvun kotimainen sentimentalismi ei puolestaan täytä järjestäytyneen kirjailijaryhmän kriteeriä, ja sitä painotettaessa se katoaa näkyvistä suuntausten kentästä.

Kuschin tapa korostaa julkilausuttuja päämääriä ja kirjailijoiden ryhmä-toimintaa nostaa esiin kysymyksen, onko suuntaus lopulta kontekstuaalinen vai tekstuaalinen ilmiö, vai molempia. Kusch (2016, 73–74) listaa suuntausten kontekstuaalisia ilmentymiä ja ryhmäluonnetta, kuten kirjailijaryhmäksi jär-jestäytymistä, julkilausuttuja ohjelmia ja institutionaalisten rakenteiden tuot-tamista. Tarkastelu kohdistuu käytännössä suuntaukseen liitettyjen kirjailijoi-den sosiaaliseen toimintaan kirjallisuusinstituutiossa, eikä siinä tarkastella, näkyykö suuntaus myös heidän julkaisemissaan teoksissa tekstuaalisina piir-teinä. Kirjailijaryhmäksi ryhmittäminen, ohjelmakirjoituksen julkaiseminen ja julkaisualustojen perustaminen eivät lopultakaan takaa, että ryhmän jäsenten julkaisemat tekstit muistuttaisivat toisiaan tekstuaalisesti suuntaukselle tyyppi-lisellä tavalla, ja siksi niitä voi pitää kontekstuaalisina kriteereinä.

Kuschin eronteko kirjallisiin ja ei-kirjallisiin liikkeisiin on kuitenkin sinänsä omiaan täsmentämään käsitystä erityyppisten ryhmäilmiöiden luonteesta kirjallisuudessa. Taiteen suuntauksella ei välttämättä ole konkreettisia yhteiskunnallisia tai poliittisia päämääriä ja agendoja, vaan se voi pyrkiä ensisijaisesti taiteellisiin päämääriin, mikä voi toki myös olla poliittinen kannanotto.

Periodin läpäisevä suuntaus?

Suuntauksia koskee myös kysymys, kuinka laajasti suuntausten ajatellaan läpäisevän aikakauttaan. Kusch (2016, 73–74) näkee suuntaukset kirjailijaryhmien kautta mutta hän ei näytä soveltavan kriteeriä johdonmukaisesti, sillä hän väittää romantiikan laajenneen kattamaan koko periodin. Kaikki ajankohdan kirjailijat kattavia kirjailijaryhmiä on tuskin olemassa, eikä myöskään Kuschin mainitsemaa romantiikkaa ole uudemmassa tutkimuksessa pidetty mitenkään yhtenäisenä periodina. Esimerkiksi brittiläisessä tutkimuksessa on kyseenalaistettu vahvasti ajatus, että romanttisuus määrittäisi kaikkea romantiikan kaudella kirjoitettua kirjallisuutta (Hogle 2010, 2). Sitä vastoin esimerkiksi modernismi hahmotetaan tutkimuksessa toisinaan ilmiönä, jonka piiriin näyttää kuuluvan valtaosa aikakauden kirjallisuudesta sen erilaisina variantteina ja muunnoksina.

Ajatus tietyn aikakauden kaiken kirjallisuuden itseensä sisällyttävästä suuntauksesta vie pohjaa taidesuunnan idealta. Miksi puhua suuntauksesta, jos voi yhtäläisesti puhua tietyn ajankohdan kirjallisuudesta? Miten kaikenkattava suuntaus voisi vaihtua toiseen – missä ja miten sen haastava uusi taidekäsitys voisi kehittyä ja levitä? Hahmotus olettaa tietyissä suhteissa homogeenisen periodin, ja se voi ohjata näkemään aikakauden kirjallisuuden yhtenäisempänä kuin se on. Määrittelyssä saattaa olla vaivihkaista kehällisyyttä, jossa aikakauden kirjallisuus määritellään ensin suuntaukseen kuuluvaksi ja sitten suuntaus määritetään sen pohjalta, millaista ajan kirjallisuus on. Toinen tutkimuksen tapa yhtenäistää aikakauden kirjallisuus on määrittää se abstraktin periaatteen, esimerkiksi tietyn epistemologian, hallitsemaksi, kuten monitieteisessä postmodernismi-keskustelussa. Kirjallisuus voi esimerkiksi totalitaarisissa yhteiskunnissa yhtenäistyä ilmentämään hallitsevasti vain sallittua taidekäsitystä, ja kirjallisuuden sensuurillakin on pitkä historia, mutta taiteen moninaisuus on kuitenkin ollut varsin tyypillistä modernin ajan yhteiskunnille.

Suuntauksen kaikenkattavuutta korostavaa näkemystä on mahdollista yrittää hienovaraisesti väittämällä, että suuntaukset ovat sisäisesti heterogeenisiä: esimerkiksi eri kirjallisuuksien romantiikat eroavat toisistaan, ja niiden sisälläkin on erilaisia vaihteita, painotuksia ja kirjailijaryhmiä. Tällöin väite periodin läpäisevästä suuntauksesta ei välttämättä implikoi kirjallisuuden homogeenisuutta vaan suuntauksen heterogeenisuuden. Toisaalta suuntauksen yleiskuvauksesta pitää tällöinkin tehdä varsin abstrakti, jotta historiallis-

ten ilmiöiden kirjo mahtuu käsitteen piiriin. Mitä yleistasoisemmin suuntaus ymmärretään, sitä helpommin se sulkee sisäänsä pienempiä suuntauksia ja tuottaa siten ismi-käsitteiden kategorian sisälle hierarkkisen kahtiajaon ylä- ja alakäsitteisiin, kuten muun muassa futurismin ja ekspressionismin sisäänsä sulkeva modernismin käsite osoittaa. Siltikin on epätodennäköistä, että kaikki aikakauden kirjallisuus saataisiin saman suuntauksen alaiseksi ilman käsitteen liiallista venyttämistä, kehällistä määrittelyä tai suuntauksen klassikoihin keskittymistä – kirjallisuuden kentältä löytyy yleensä samanaikaisia mutta eri perinteisiin ja kirjallisuuskäsityksiin kiinnittyviä teoksia. Venäläiset formalistit uskoivat kirjallisuuden muuttuvan sen marginaaleista nousevilla uudistuksilla, ja malli edellyttää edes jonkinasteista kirjallisuuden kentän heterogeenisuutta.

Suuntausten yhteismitattomuus

Historiallisten suuntausten moneus johdattaa kysymään olennaisia kysymyksiä: Voidaanko kaikkia kirjallisuushistoriasta löytyviä ismejä lopultakaan kuvata yhdellä ja samalla teoreettisella mallinnuksella – ovatko ne keskenään riittävän yhteismitallisia? Mikä on tekstuaalisen ja kontekstuaalisen suhte suuntauksissa? Vaikka Kusch (2016, 74) mainitsee kirjalliset muodot suuntauksista puhuessaan, hänen jäsennyksensä kuitenkin korostaa suuntausta kirjallisuuden tuottamisen ja tulkinnan kontekstuaalisena rakenteena tai piirteenä. Kuschin määritelmä sopiikin erityisesti kirjailijaryhmien kuvaamiseen mutta ei kuitenkaan ole yleistettävissä suuntauksen yleiseksi määritelmäksi kontekstuaaliin kriteereihin keskittymisen takia.

Mikäli kirjallisuutta tarkastellaan tekstikeskeisesti poetiikan tutkimuksen lähtökohdista (ks. esim. Isomaa 2021a), kontekstuaalista painotusta voi kritisoida kirjallisten tekstien ohittamisesta. ”Kirjallisuuden suuntauksista” puhuminen implikoi niiden olevan teosten (eikä kirjailijoiden) ryhmittelyn kategorioita, ja viime kädessä suuntaus on tekstuaalista todellisuutta vain silloin, kun se voidaan havaita tekstien tarkastelussa.

Suuntausten tutkimuksessa on kuitenkin huomattu, että kirjalliset ohjelmat eivät väistämättä tuota selväpiirteistä tekstuaalista repertoaaria tai ylipäänsä toteudu sellaisinaan teksteissä. Tekstit eivät aina ole niitä koskevan suuntausdiskurssin mukaisia, mikä lienee osasy tutkimuksen empimiseen tekstuaalisen ja kontekstuaalisen tarkastelun välillä. Esimerkiksi Sakari Katajamäki ja Harri Veivo (2007, 11–12) huomauttavat vaikeudesta määritellä avantgarden käsitettä. Kattokäsite on heidän mukaansa selvimmillään kolmen suuren historiallisen avantgardesuuntauksen (futurismi, dada ja surrealismi) kohdalla mutta hämärtyy 1900-luvun symbolismin ja 2000-luvun visuaalisen ja äänirunon kohdalla, koska teksteille on vaikea määritellä yhteisiä piirteitä. Katajamäki ja Veivo (mt. 12) päätyvätkin korostamaan tekstuaalisten piirteiden ohella

avantgardeliikkeen vaikutusta kirjallisuusinstituutioon ja siten määrittämään käsittettä tekstuaalisten ja kontekstuaalisten piirteiden yhdistelmänä. Vaikka avantgarde ei useampaan suuntaukseen viittaavana kattokäsitteenä olekaan samalla abstraktiotasolla kuin monet muut ismit, siitä käyty keskustelu valaisee kuitenkin suuntauksiin liittyvää tekstuaalisen ja kontekstuaalisen jännitettä.

Osasy suuntauksen käsitteen teoreettiseen vaikeuteen ja määritelmien kaihtamiseen lieneekin historiallisten suuntausten yhteismitattomuus ja moninaisuus. Osa voi olla kirjallisia ohjelmia, joita yksittäiset tekstit toteuttavat eri tavoin ja joilla ei siten ole selväpiirteistä tekstuaalista repertoaaria. Toisessa ääripäässä suuntauksilla ei ole selkeää julkilausuttua ohjelmaa vaan tekstuaalinen repertoaari, josta on kuitenkin mahdollista abstrahoida ohjelmallinen kirjallisuuskäsitys. On myös mahdollista, että ohjelmanjulistus jää ilman toteuttajia tai kirjailijalla on omalaatuinen kirjallinen ohjelmansa, joka ilmenee vain hänen tuotannossaan. Jälkimmäisessä tapauksessa siirrytään kirjailija-poetiikan alueelle (ks. Isomaa ja muut [toim.] 2024).

Suuntaus lukijan tai lukijayhteisön konstruktiona

Toinen tarkasteltava teos, *Literary Movements for Students*, suhtautuu lyhyessä esipuheessaan yllättävänkin kriittisesti suuntauksen käsitteeseen. Esipuheen kirjoittaja Chris Semansky (2009, xi–xii) väittää suuntauksen olevan usein jälkikäteen nimilappu, jonka myöhempi tulkitsija liittää teokseen. Tulkitsija tuottaa käsityksen suuntauksen piirteistä ja lukee ne sitten tekstiin, minkä takia suuntausten kuvaukset eivät Semanskyn mielestä ole objektiivisia vaan tulkitsijan oman agendan värittämiä. Hän kuitenkin näkee tekstien ryhmitelyyn välttämättömäksi ja esittää alan tavan järjestää tekstejä periodeihin ja suuntauksiin tuottavan paradoksaalisesti tarkempaa ymmärrystä aineistosta.

Skeptisyydestään huolimatta Semansky (2009) esittää Kuschia yksityiskohdaisempia huomioita suuntausten eroista. Hän huomauttaa esimerkiksi surrealismin alkaneen selvillä intentioilla, organisoidulla toiminnalla ja periaatteiden joukolla, kun taas 1900-luvun ekspressionismia on hänen mukaansa vaikeampi paikantaa tiettyihin piirteisiin tai historiaan – edes manifesteja ei ole, ja joidenkin mielestä ekspressionismia ei ole ilmiötasolla olemassa. Suuntauksen nimityksestä voi tulla kiistan aihe kirjallisuushistoriassa, esimerkkinä väittely siitä, pitäisikö postkolonialismin käsite rajoittaa koskemaan vain kolonisaatiosta vapautuneissa maissa kirjoitettua kirjallisuutta vai kuvaako se lähes kaikkea ”historian lopun” jälkeistä kirjallisuutta. Suuntaukset ovat Semanskyn mukaan dynaamisia, muuttuvia ja tilapäisiä, sillä ne riippuvat kunkin ajankohdan historiallisista ja institutionaalisista voimista ja jotkut teokset saatetaan laskea useamman suuntauksen piiriin. Lopuksi hän kuitenkin huomauttaa kirjallisuuden luovan ja kuvittavan sosiaalisia trendejä: historia puhuu kirjailijoiden kautta, halusivat nämä tai eivät. (Semansky 2009.)

Puhe kirjallisuuden suuntauksista on perusteltua silloin kun suuntaukset ovat löydettävissä menneisyydestä joko kontekstuaalisina tai tekstuaalisina ilmiöinä, jotka aikalaisetkin ovat voineet tunnistaa, eli ne eivät ole pelkkiä myöhemmän tulkinnan tuotoksia.

Semansky esipuheessa sekoittuu eri käsityksiä ilmiön luonteesta, sillä hän väläyttää näkemyksiä suuntauksesta ohjelman ympärille organisoituneen kirjailijaryhmän toimintana, tulkitsijoiden luomina konstruktioina ja aikakauden ajattelutapojen vaivihkaisena kirjoittautumisena kirjailijan teokseen. Ensin mainittua käsittelemällä Kuschin suuntausnäkemysten yhteydessä. Toinen näkemys suuntauksesta tulkitsijoiden konstruktiona voidaan ymmärtää eri tavoin riippuen siitä, uskotaanko konstruktion perustuvan traditiolähtöisiin, eri aikakausien lukijayhteisöjen melko samaan tapaan hahmottamiin tekstuaaliin samankaltaisuuksiin vai nähdäänkö se yksittäisen tulkitsijan tai lukijayhteisön mielivaltaisempaan ja aikakausisidonnaisempaan keinovalikoiman ”sepittämisenä” aineiston pohjalta. Historiallinen poetiikka on esimerkki ensin mainitusta, sillä se perustuu tekstien ilmaisuvälineiden traditiotietoiseen erittelyyn ja uskoon keinojen tavoitettavuudesta. Taiteen keinot ovat sen näkökulmasta osa ihmisten tuottamaa kulttuurista todellisuutta ja siinä mielessä sosiaalista konstruktioita, mutta taitavat tulkitsijat eivät konstruoi aiempien kausien keinoja mielivaltaisesti vaan suhteessa ilmaisukeinojen historiaan.

Semansky liittyy kuitenkin konstruktioita mielivaltaisempaan toimintana pitävään perinteeseen, jota voi lähestyä esimerkiksi suuntausten imaginaarisuudesta käydyn keskustelun kautta. Samuli Björninen (2021, 170–171) nostaa esiin konstruktivistiseksi kutsumansa ajattelutavan, jossa kirjallisuuden muutoksen nähdään osaltaan johtuvan lukijayhteisön muuttuvista lukutavoista eikä teosten objektiivisista piirteistä. Vaikka teksti pysyy samana, eri aikojen lukijayhteisöt saattavat hahmottaa sen kuuluvan eri suuntauksiin. Näin nähtynä suuntaukset ovat ennemmin historiallisissa lukijayhteisöissä tuotettuja lukutapoja kuin tekstuaalisia ilmiöitä: kirjailijaryhmät eivät tuota suuntausta, vaan tekijä on viime kädessä lukijayhteisöllä. Semansky painottaa kuitenkin lukijayhteisön sijasta yksittäisten tutkijoiden omia agendoja suuntausten konstruoinnissa.

Kysymykset lukemisen anakronistisuudesta ja sen vaikutuksesta aineiston havaitsemiseen ovat olennaisia kirjallisuushistoriallisessa tutkimuksessa, jota suuntausten tutkimuskin on. Puhe kirjallisuuden suuntauksista on perusteltu silloin kun suuntauksien ovat löydettävissä menneisyydestä joko kontekstuaalisina tai tekstuaalisina ilmiöinä, jotka aikalaisetkin ovat voineet tunnustaa, eli ne eivät ole pelkkiä myöhemmän tulkinnan tuotoksia. Lukijoiden on kuitenkin vaikea irtautua täysin oman aikansa ajattelutavoista aiempaa kirjallisuutta lukiessaan, eikä anakronistisuutta voi täysin välttää. Kirjallisuuden kategoria muuttuu kuitenkin käytännössä lukijoista riippumattakin jokaisen uuden teoksen myötä, eli muutoksia tapahtuu niin kirjallisuudessa kuin lukutavoissa.

Konstruktivistinen korostus ei ole liian pitkälle vietyä uskottava, koska lukutapojen muuttumisesta huolimatta eri aikojen kirjallisuuksien välillä voidaan edelleen havaita poeettisia eroja, joista voidaan olla myös jossain määrin yksimielisiä tutkimuksessa. Alastair Fowler (1982, 256–276) erottaa teoksen alkuperäisessä julkaisukontekstissa saamat mahdolliset merkitykset sen myöhemmissä ajallisissa konteksteissa saamista merkityksistä. Eronteko teosten silloin- ja nyt-merkitysten välillä voi terävöittää myös keskustelua lukijayhteisön roolista suuntausten hahmottamisessa.

Suuntaus aikakauden ajattelutapana tai kulttuurisena tilana

Kolmas Semanskyn (2009) mainitsema ajattelutapa, jossa aikakausi kirjoitetaan kirjailijan huomaamatta teoksiin, vie sekin tekijyyttä kirjailijalta ja korostaa kirjallisuuden yleistä aikakaussidonnaisuutta. Ilmaisuu on metaforinen, koska aikakausi ei luonnollisestikaan kirjoita mitään vaan kyse on ennemminkin teoksissa ilmenevistä ajankohdan yleisistä, jaetuista ajattelutavoista ja ilmaiskonventioista. Näin ajateltuna kaikki aikakauden teokset kuitenkin kuuluvat samaan suuntaukseen, minkä seurauksena käsite muuttuu yleistasoiseksi sekä menettää erottelevuuttaan aikakauden teosten keskinäisten erojen analyysissä. Tavallaan kyse on aikakauden yleisestä kirjallisuuskäsityksestä eli tietyllä ajankohdalla tyypillisestä tavasta hahmottaa kirjallisuus yleisenä kategoriana. Mikäli suuntaus ymmärretään rajatumpana historiallisena kirjallisuuskäsityksenä, jonka kirjailija aktiivisesti valitsee, on mahdollista puhua myös rinnakkain toistensa kanssa kilpailevista kirjallisuuskäsityksistä, jotka saattavat toki jakaa joitakin aikakaudelle tyypillisiä yleisiä piirteitä.

Taiteentutkimuksen lisäksi myös muut tieteenalat, kuten historia, kulttuurintutkimus ja kulttuurisosiologia, ovat tutkineet taiteen muotoja, ohjelmia ja kytkeytymistä yhteiskunnan ja kulttuurin ilmiöihin ja instituutioihin. Esimerkiksi kulttuurisosiologia pyrkii hahmottamaan jatkuvasti muuttuvia kulttuurisia ja yhteiskunnallisia tiloja, joita kirjallisuuskin osaltaan tuottaa ja jotka vuorostaan tuottavat kirjallisuutta. Lähestymistapa ilmenee myös kirjallisuustieteessä käydyssä postmodernismi-keskustelussa Jean-François Lyotardin

ja Jean Baudrillardin kaltaisten vaikutusvaltaisten kulttuuriteoreetikkojen takia. Kulttuurintutkimuksessa Raymond Williams (1965, 64–65) on jäsentänyt taiteen suhdetta aikalaisyhteiskuntaan muun muassa tarkastelemalla taiteesakin ilmeneviä aikakaudelle tyypillisiä tuntemusrakenteita (*structure of feeling*), joskin ne ovat hänelle suuntauskohtaisten sijasta periodikohtaisia. Historioitsijoista esimerkiksi Eric Hobsbawm (1995, 516–519) on osallistunut postmodernismista käytyyn keskusteluun. Hänen mielestään olisi harhaanjohtavaa nähdä se vain taiteen suuntauksena – kyse on eri aloilla esiintyvistä objektiivisen todellisuuden ja siitä rationaalisesti saatavan tiedon kiistämisestä (mp.). Lähestymistavoissa tunnistetaan tietty kulttuurinen, sosiaalinen ja intellektuaalinen tila, josta syntyy taiteen, filosofian, tieteen ja muun kulttuurin kenttää läpäisevä ismi. Keskustelussa kirjallisuus nähdään elimellisenä osana aikakautensa kulttuuria, eikä sitä tarkastella siitä irrallisena.

Näkökulmassa on vahvuutensa, mutta se ei välttämättä ole erityisen hienovarainen esimerkiksi poetiikan ilmiöiden erittelyssä vaan hahmottaa pikemminkin laajoja transmediaalisia ja kulttuurisia trendejä. Yleisesti ottaen käsitys postmodernismista tiettyyn epistemologiaan nojaavana, kirjallisuudenkin läpäisevänä kulttuurisena tilana eroaa lähtökohdiltaan kirjallista ohjelmaa painottavasta suuntauskäsityksestä ja kytkeytyy ennemmin Semanskyn (2009) mainitsemaan näkemykseen suuntauksen kirjoittautumisesta teokseen jopa tekijän huomaamatta. Deterministinen käsitys aikakauden koodautumisesta teokseen on tuttu esimerkiksi 1800-luvun positivismista, mutta sen ongelmana voi pitää tekijän roolin vähättelyä (ks. Isomaa 2021b). Käytännössä postmodernismi on tuskin missään maassa leimannut kaikkea periodin kirjallisuutta. Rekha Mirchandani (2005) on huomauttanut, että kulttuurisosiologian postmodernismikeskustelu oli pitkään korkean abstraktiotason teoriaa, ja tutkimus on pyrkinyt vasta 1990-luvulta lähtien siirtymään sosiologialle tyypilliseksi keskitason teoriaksi, joka tutkii postmodernismia empiirisesti aineistojen pohjalta. Toisin sanoen väitteet postmodernismin kulttuurisesta läpäisevyydestä voivat olla teoreettista spekulatiota, joka ei pohjaa kirjallisuuden empiiriseen erittelyyn. Historiallisen poetiikan kannalta huomio on tärkeä, koska sille todellisia tekstuaalisia ilmiöitä ovat vain empiirisesti teksteistä löydettävät piirteet. Korkean abstraktiotason teoretisointi voi kuitenkin toimia esimerkiksi tutkimusta edeltävänä hypoteesina, jota testataan aineistojen analyysissä.

Suuntaus tekstuaalisena repertoaarina ja historiallisena kirjallisuuskäsityksenä

Semanskyn (2009) esipuhe ei tuo oikeastaan juurikaan esiin mahdollisuutta, että suuntaus nähtäisiin poeettisista ilmaisukeinoista koostuvana tekstuaalisena repertoaarina. Esipuhe ei siten kuvasta *Literary Movements for Students*-kirjan varsinaisia suuntausesittelyitä, sillä lähes 900-sivuinen teos tuo laajasti

esiin suuntauksille tyypillisiä ilmaisuvarantoja, kuten teemoja, lajeja ja kerronnan keinoja.

Historiallinen lajitutkimus pyrkii tunnistamaan ja kuvaamaan kirjallisuudessa eri aikoina ilmenevät piirreperertoaarit ja niissä tapahtuvat muutokset, ja se on ymmärrettävästi ottanut kantaa myös suuntausten tutkimukseen. Sen keskeinen teoreetikko Alastair Fowler (teoksessa *Kinds of Literature*, 1982) erottaa varsinaiset kirjallisuudenlajit niitä muistuttavista muista ilmiöistä, joita hän kutsuu kvasigeneerisiksi kategorioiksi. Eräs näistä on kirjallisten koulukuntien ja suuntausten aikaansaannokset ("the collective productions of schools and movements", mt., 128). Fowler oikeuttaa niiden ja lajien erottamista toisistaan huomauttamalla, että vaikka koulukunnilla ja suuntauksilla voi olla yhtä laaja ja koherentti piirreperertoaari kuin kirjallisuudenlajeilla, se esiintyy lajeista riippumattomana. Toisin sanoen suuntausten repertoaarit ovat eri tason ilmiöitä kuin lajirepertoaarit, ja ne voivat yhdistyä useisiin historiallisiin lajeihin ja painaa niihin leimansa (ks. mt., 126–128; Isomaa 2009, 25–27).

Fowler ei käsittele koulukuntia ja suuntauksia teoriassaan juurikaan laajemmin, mutta jäsenitys kuitenkin rikastaa keskustelua suuntauksista. Siinä missä Kusch (2016) ja osin myös Semansky (2009) korostavat suuntauksen kontekstuaalisia aspekteja, Fowler (1982, 128) painottaa niiden tekstuaalisia ilmentymiä eli piirreperertoaareja, jotka voivat hänen nähdäkseen olla hyvinkin monipuolisia ja yhtenäisiä.

Mikäli suuntauksilla on piirreperertoaari, se voidaan löytää vertailevassa tekstianalysissa esimerkiksi siten, että piirreperertoaari ilmenee eri lajeihin kuuluvissa teoksissa ja luo niihin samankaltaisuutta, jonka pohjalta teosten voidaan katsoa kuuluvan samaan suuntaukseen. Fowlerin (1982, 127) valinnan mainita erikseen koulukunnat ja suuntaukset voi tulkita kuvastavan kategorian kontekstuaalista heterogeenisyyttä: tekstuaalisen repertoaarin on voinut luoda kiinteähkö kirjailijaryhmä (vrt. Tulenkantajat) tai väljempi kirjailijoiden joukko (vrt. romantikot), mutta se voi ilmetä samankaltaisena ilmiönä kirjallisuudessa.

Fowlerin väitettä lajin ja suuntauksen repertoaarin samankaltaisuudesta voi kuitenkin pitää jopa harhaanjohtavana, mikäli se ymmärretään liian vahvasti tai yleistäen. Semansky (2009) ja Kuschin (2016) mainitsema ohjelmallisuus on lopultakin monille suuntauksille tyypillinen ja niitä monista kirjallisuudenlajeista erottava piirre. Ohjelmanjulistuksissa on kyse preskriptiivisestä poetiikasta, joka esittää normatiivisia käsityksiä siitä, millaista hyvän kirjallisuuden pitäisi olla (ks. Culler 2012, 318). Suuntauksen piirissä saatetaan esittää eriäviäkin käsityksiä siitä, mistä suuntauksessa on kyse, eivätkä ohjelmanjulistukset välttämättä toteudu sellaisinaan teoksissa. Niitä ei kannata ylikorostaa tutkimuksessa, mutta ne on kuitenkin tärkeää huomioida. Lajitutkimusta on tehty perinteisesti myös diakronisesti ilman kontekstuaalista näkökulmaa. Suuntausten tutkimuksessa toimintamalli ei välttämättä toimi yhtä hyvin, koska tieto kirjallisesta ohjelmasta voi auttaa esimerkiksi arvioimaan, minkä piirteiden osalta erityyppiset teokset voisivat kuulua samaan suuntaukseen eli

mitä kannattaa lähteä etsimään. Yllättävätkin samankaltaisuudet ovat kuitenkin mahdollisia.

Suuntausten tutkimuksen ja teoretisoinnin erääksi haasteeksi näyttääkin muodostuvan kontekstuaalisten ja tekstuaalisten aspektien omalaatuinen yhdistyminen monissa suuntauksissa. Niihin kuuluu melko usein julkilausuttuja kirjallisia ohjelmia, yrityksiä vaikuttaa kirjallisuuden yhteiskunnalliseen asemaan ja muuta kontekstuaalista toimintaa, mutta ne ilmenevät usein myös teostasolla esimerkiksi aiheen, lajin, kerronnan, kuvaston ja teoskomposition piirteinä. Yhdistelmä vaihtelee suuntauskohtaisesti, minkä seurauksena suuntauksen käsitteestä on vaikea antaa kaikkiin historiallisiin ismeihin pätevää teoreettista yleismääritelmää, ellei sitä rakenneta juuri variaation idean varaan.

Kirjallisuushistoriasta löytyvien suuntausten yhteismitattomuus on tärkeä huomioida tutkimuksessa. Esimerkiksi modernismi on suuntauskäsitteenä niin korkean abstraktiotason kategoria, että se sulkee sisäänsä muita suuntauksia ekspressionismista futurismiin, mikä tekee siitä melko poikkeuksellisen kirjallisuuden ismien joukossa. Myös romantiikka on monenlaisia ilmiöitä ja vaiheita sisäänsä sulkeva laaja suuntaus, jonka esivaiheista on puhuttu anakronistisesti proto-romantiikkana ja jonka on toisinaan nähty jatkuvan symbolismissa ja dekadenssissa. Kun huomioidaan vielä romantiikan keskusmaiden, Saksan ja Englannin, romantiikkojen väliset erot ja niiden moninainen reseptio ja edelleenkehittely eri kirjallisuuksissa ja kirjailijapoetiikoissa, käsitteen haasteellisuus käy ilmi. Jo Aarne Anttila (1926, 3) esitti, ettei klassillisuuden, romantiikan ja realismin käsitteitä voi käyttää täsmällisesti ja selvärajaisesti eikä suuntausten ”puhdasverisiä edustajia” ole helppo löytää, vaan suuntauksukset ovat ”laajojen yleistysten tuloksia”. Jyrki Nummi (1995, 41) esittää, ettei realismin periodi oikeastaan luonut periodikuvauksissa tuotettua kiinteää piirrekimpua. Monet suuntauksista ovat kyllä olemassa sosiaalisena ja tekstuaalisena todellisuutena, mutta eivät välttämättä niin selväpiirteisinä kuin ne on haluttu nähdä. Joitakin suuntauksilta vaikuttavia ilmiöitä, kuten impressionismia, ei sitä vastoin ole kelpuutettu suuntauksiksi, vaikka ismi-tyyppinen nimitys niin antaa ymmärtää (ks. Baldick 2015). Nekin kuitenkin ansaitsevat historiallisen – kontekstuaalisen ja tekstuaalisen – kuvauksen.

Mahdollisten ohjelmanjulistusten ja teksteissä toteutuvan poetiikan välisen suhteen tutkiminen kuuluu luontevana osana suuntausten poeettiseen tutkimukseen. Pirjo Lyytikäinen (1995, 12) on määritellyt kirjallisuuskäsitykset eri tavoiksi artikuloida sitä, ”mitä kirjallisuus pohjimmiltaan on, mitä sen pitäisi olla, miten se paikantuu kulttuurissa ja diskurssien maailmassa eli mitä ’perhe- ja sukulaisuussuhteita’ se tunnustaa”. Lyytikäinen ei puhu kirjallisuusinstituution toimijoiden esittämisestä julkilausutuista ohjelmista, vaan kirjallisuuskäsitys artikuloituu hänen mukaansa kaunokirjallisissa teksteissä niitä jäsentävinä periaatteina. Käytännössä sitä voidaan tutkia poetiikan eri osia ja teoskonkaisuuksia tutkimalla. Julkilausuttujen ohjelmien avulla on puolestaan mah-

dollista rekonstruoida esimerkiksi ryhmien itseymmärrystä kirjallisuudesta tai niiden luomaa julkisuuskuvaa ja retoriikkaa.

Lopuksi

Suuntauksia on suosittu kirjallisuushistoriankirjoituksessa mahdollisesti siksi, että esimerkiksi moniin genreihin verrattuna monet suuntauokset ovat verrattain lyhytikäisiä, kirjallisuuden (ja usein muun taiteen) kentän tietynä ajankohtana laajasti läpäiseviä muodikkaita poetiikkoja, jotka voivat nopeastikin menettää asemansa ja korvautua muilla. Niiden kautta on siten mahdollista kuvata havainnollisesti, millaista tietyn ajankohdan kirjallisuus on. Suuntauokset kuitenkin eroavat toisistaan, ja vain pieni osa niistä pääsee hallitsevaan, periodia nimeävään asemaan.

Käsitteestä on vaikea antaa teoreettista määritelmää, joka sulki sisäänsä historiallisten suuntausten kirjon sekä tekstuaalisten ja kontekstuaalisten piirteiden vaihtelevat suhteet eri suuntauksissa. Vakiintunut mutta pitkälti julkilausumaton tapa ymmärtää suuntaus väljäksi, erilaisiin kollektiivisiin poetiikkoihin viittaavaksi kategoriaksi on perusteltu lähtökohta tutkimukselle. Vaikka suuntauksia määritetään tekstuaalisten ja kontekstuaalisten piirteiden kautta, tekstuaalisia piirteitä pitäisi kuitenkin olla, jotta on mielekästä puhua kirjallisuuden suuntauksesta eikä vain kirjailijaryhmästä.

Tekstuaalisena repertoaarina suuntaus on perusmuodossaan tyyppillisesti useamman kuin yhden aikakauden kirjailijan kehittäminen tai hyödyntäminen poeettinen repertoaari, joka toimii lajirepertoaria yleisemmällä tasolla ja on yhdistettävissä useampaan kuin yhteen kirjallisuudenlajiin. Se eroaa kirjailijapoetiikasta ja lajipoetiikasta, joskin taiteilijan yksilöllinen kirjailijapoetiikka voi vaikuttaa hänen tapansa tulkita omaleimaisesti suuntauksen poetiikkaa. Tekstuaalinen repertoaari voi toisinaan olla hajanainen tai vain muutamissa teoksissa ilmenevä. Repertoaarit voivat muuttua historiallisesti, kun kirjailijat vievät niitä uusiin suuntiin.

Suuntauksella on tekstuaalisten piirteiden ohella usein myös ohjelmanjulkituksen tai kirjailijaryhmän kaltaisia kontekstuaalisia piirteitä, ja tutkimus voi suuntautua eri tavoin kontekstuaalisen ja tekstuaalisen painotuksen välillä. Käytännössä useamman kirjailijan on kuitenkin kuljettava jollakin tavoin samaan taiteelliseen suuntaan, jotta voidaan puhua kirjallisuuden suuntauksesta.

Väljä luonnehdinta avaa kuitenkin myös kysymyksiä, sillä sen puitteissa on mahdollista puhua myös esimerkiksi joistakin uskonnollisen tai poliittisen taiteen ilmiökentistä taiteen suuntauksina. Ollaanko kaanonien uudelleenarviointiin valmiita myös kirjallisuushistoriankirjoituksen vakiinnuttaman ”suuntausten kaanonin” kohdalla? Suuntauksia koskevan teoreettisen tutkimuksen toivoisi lisääntyvän, jotta käsitys ilmiökentästä täsmentyisi ja lisääntyisi.

Viitteet

- 1** Artikkelin on kirjoitettu Koneen Säätiön projektissa *Suomen kirjallisuuden historiallinen poetiikka* (2022–2026). Kiitän erityisesti Teemu Ilkosta artikkelin kriittisestä kommentoinnista.
- 2** Viittaa mm. René Wellekin ja Austin Warrenin *Theory of Literatureen* (1954) sekä Staffan Bergstenin teokseen *Litteraturhistoriens grundbegrepp* (1990), jotka sivuavat aiemman tutkimuksen käsityksiä ismeistä. Esimerkiksi Bergsten (mt., 72–84) määrittää manifestin koulukunnan (*litterär skola*) kriteeriksi ja erottaa ajallisesti rajatun, tyylipiirteitä sisältävän tyyliuuntauksen (*stilriktning*) virtauksesta (*strömning*), joka tunnustetaan muotopiirteiden sijasta motiivi- ja aatesisällöstä ja joka voi ilmetä eri aikojen kirjallisuudessa. Käsitteiden avulla voi yrittää ymmärtää aiemman tutkimuksen termistöä mutta käytännössä kirjallisuuden ryhmäilmiöt eivät kuitenkaan noudata Bergstenin siistiä kolmijakoa.
- 3** Etsin suuntausten teoriaa käsitteleviä 2000-luvun kirjallisuustieteellisiä lähteitä kotimaisten yliopistojen kirjastotietokannoista ja Google Scholarin kaltaisista hakuportaaleista suomeksi, ruotsiksi, englanniksi ja ranskaksi. Löytyneistä muutamasta lähteestä valitsin kaksi lähemmin tarkasteltavaksi sen perusteella, kuinka laajasti ne mahdollistavat nykykäsityksen kartoituksen ja kriittisen arvioinnin.
- 4** Esimerkiksi M. H. Abramsin ja Geoffrey Galt Harphamin *A Glossary of Literary Terms* (2015), Chris Baldickin *The Oxford Dictionary of Literary Terms* (2015) ja Alex Premingerin ja T. V. F. Broganin toimittama *The New Princeton Encyclopedia of Poetry and Poetics* (1993) eivät määrittele termiä *movement* vaikka käyttävät sitä peruskäsitteenä.

Lähteet

- Abrams, M. H. & Geoffrey Galt Harpham 2015. *A Glossary of Literary Terms*. 11. painos. Boston, MA: Cengage learning.
- Altmann, Tanya K. 2008. Attitude: A Concept Analysis. *Nursing forum*. Malden, USA: Blackwell Publishing Inc, 144–150. DOI: 10.1111/j.1744-6198.2008.00106.x.
- Anttila, Aarne 1926. *Johdatus uuden ajan kirjallisuuden valtavirtauksiin: Ja lähteitä niiden valaisemiseksi*. Porvoo: Werner Söderström.
- Baldick, Chris 2015. *The Oxford Dictionary of Literary Terms*. Oxford: Oxford University Press. DOI: 10.1093/acref/9780198715443.001.0001.
- Bergsten, Staffan 1990. *Litteraturhistoriens grundbegrepp*. Lund: Studentlitteratur.
- Björninen, Samuli 2021. Romaani pakenevan elämän jäljillä: Jaakko Yli-Juonikkaan *Neuromaania* realismista. *Kertomus postmodernismin jälkeen*. Toim. Samuli Björninen. Helsinki: SKS, 169–195. DOI: 10.21435/skst.1476.
- Culler, Jonathan 2012: Criticism. *The Princeton Encyclopedia of Poetry and Poetics*. Edited by Roland Greene, Stephen Cushman, Clare Cavanagh, Jahan Ramazani & Paul Rouzer. Princeton & Oxford: Princeton University Press, 316–319.
- Fowler, Alastair 1982: *Kinds of Literature: An Introduction to the Theory of Genres and Modes*. Oxford: Oxford University Press.

- Greene, Roland, Stephen Cushman, Clare Cavanagh, Jahan Ramazani & Paul Rouzer (toim.) 2012. *The Princeton Encyclopedia of Poetry and Poetics*. Princeton & Oxford: Princeton University Press. DOI: 10.1515/9781400841424.
- Hobsbawm, Eric 1995/1994. *The Age of Extremes*. The Short Twentieth Century 1914–1991. London: Abacus.
- Hogle, Jerrold E. 2010. Romanticism and the "schools" of criticism and theory. *The Cambridge Companion to British Romanticism*. Edited by Stuart Curran. Cambridge: CUP, 1–33. DOI: 10.1017/CCOL9780521199247.001.
- Hosiaislouma, Yrjö 2003. *Kirjallisuuden sanakirja*. Helsinki: SKS.
- Isomaa, Saija 2009. *Heräämisten poetiikkaa: Lajeja ja intertekstejä Arvid Järnefeltin romaaneissa* Isänmaa, Maaemon lapsia ja Venehöjalaiset. Helsinki: SKS.
- Isomaa, Saija 2021a. Poetiikka keskitason teoriana. Tieteenteoreettisia näkökulmia 1900-luvun poetiikkakeskusteluun. *Avain* 1/2021, 58–75. DOI: 10.30665/av.99602.
- Isomaa, Saija 2021b. Historiallinen poetiikka tutkimussuuntauksena. *Avain* 18(3), 24–41. DOI: 10.30665/av.100038.
- Isomaa, Saija, Samuli Björninen, Mari Hatavara & Nanny Jolma (toim.) 2024. *Kirjailijapoetiikat: Poetiikan näkökulmia kirjailijoiden tuotantoon*. Helsinki: SKS. DOI: 10.21435/skst.1492.
- Katajamäki, Sakari ja Harri Veivo 2007. Johdanto. *Kirjallisuuden avantgarde ja kokeellisuus*. Toim. Sakari Katajamäki ja Harri Veivo. Helsinki: Gaudeamus, 11–18.
- Kusch, Celena 2016. *Literary Analysis: The Basics*. London: Routledge. DOI: 10.4324/9781315688374.
- Lyytikäinen, Pirjo 1995. Kirjallisuuskäsitys kirjallisuushistorian käsitteenä Michel Foucault'n arkeologian valossa. *Ajan taitteita. Kirjallisuuskäsitys ja periodin murros suomalaisessa kirjallisuudessa*. Toim. Juhani Sipilä. Helsingin yliopisto: Kotimaisen kirjallisuuden laitoksen julkaisuja 4, 11–23.
- Milne, Ira Mark (toim.) 2009. *Literary Movements for Students: Presenting Analysis, Context, and Criticism on Literary Movements*. Second edition. Detroit: Gale.
- Mirchandani, Rekha 2005. Postmodernism and sociology: From the epistemological to the empirical. *Sociological Theory* 23.1 (2005): 86–115. DOI: 10.1111/j.0735-2751.2005.00244.x.
- Nummi, Jyrki 1995. Ajan järjestyminen: periodi systeeminä. *Ajan taitteita. Kirjallisuuskäsitys ja periodin murros suomalaisessa kirjallisuudessa*. Toim. Juhani Sipilä. Helsingin yliopisto: Kotimaisen kirjallisuuden laitoksen julkaisuja 4, 38–67.
- Preminger, Alex & Terry VF Brogan 1993. *The New Princeton Encyclopedia of Poetry and Poetics*. Eds. Frank J. Warnke, Osborne Bennett Hardison & Earl Miner. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Riikonen, Hannu K. 1999. Till frågan om barocken i finsk litteratur. *Om barocken i Norden*. Red. Kristina Malmio. Helsingfors: Helsingfors universitet: Nordica, 63–79.
- Semansky, Chris 2009. Novels that include the names of French soups. *Literary Movements for Students: Presenting Analysis, Context, and Criticism on Literary Movements*. Edited by Ira Mark Milne. Second edition. Detroit: Gale, xi–xii.
- Tieteen termipankki* 21.12.2023: *Kirjallisuudentutkimus:absurdismi*. <https://tieteentermipankki.fi/wiki/Kirjallisuudentutkimus:absurdismi>.
- Tieteen termipankki* 21.12.2023: *Kirjallisuudentutkimus:naturalismi*. <https://tieteentermipankki.fi/wiki/Kirjallisuudentutkimus:naturalismi>.
- Wellek, René & Austin Warren 1954/949. *Theory of Literature*. London: Jonathan Cape.
- Williams, Raymond 1965/1961. *The Long Revolution*. Harmondsworth & Ringwood: Pelican Books. doi.org/10.7312/will93760.